

'Reci mi s kim liježeš i znat ću kakav si': seksualna orijentacija kao statusna dimenzija

ALEKSANDAR ŠTULHOFER
Filozofski fakultet, Zagreb
E-mail: astulhof@filozof.ffzg.hr

HANA FRANCETIĆ
Studentica Odsjeka za sociologiju

UDK: 316.6:159.922.1/2
159.922.1/2:316.66
316.624.4:613.885
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 1. listopada 1996.

U ovome radu nastojimo ispitati: (a) je li seksualna orijentacija tzv. difuzno statusno obilježje te, kao izvor nejednake evaluacije, temelj specifičnog društvenog diskriminiranja; i (b) je li statusna generalizacija seksualne orijentacije kulturno specifična. Studija je provedena na uzorku od 148 studentica i studenata Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Analiza i usporedba rezultata s podacima dobivenim u metodološki istovrsnom istraživanju provedenom u SAD (Webster, Hysom & Fullmer, 1996) ukazuju kako je seksualna orijentacija difuzno statusno obilježje otporno na kulturne specifičnosti. U zaključku autori naglašavaju važnost razvijanja u nas dosad posve zanemarene sociologije seksualnosti.

Ključne riječi: SEKSUALNA ORIJENTACIJA, HOMOSEKSUALNOST, STATUSNA GENERALIZACIJA, TEORIJA STATUSNIH OBILJEŽJA I DRUŠTVENOG OČEKIVANJA

Društvena interakcija odvija se u prostoru ispunjenom značenjima. U kontaktu s nepoznatim osobama nastojimo kako raspoznati njihova sociokulturna obilježja (analizom govora, odjeće ili gesti) tako i signalizirati vlastita. Primarna svrha tog svakodnevnog procesa jest povećanje efikasnosti razmjene; kulturno slični akteri brže uspostavljaju međusobnu reputaciju i povjerenje osiguravajući se na taj način od nekooperativnih poteza. Neka od sociokulturnih obilježja vremenom su institucionalizirana u *statusna obilježja* te se uz njih vežu specifična društvena očekivanja, najčešće povezana u koherentni sklop.

Kao što je dobro poznato, statusna kodifikacija ima i drugu stranu. Društvena očekivanja vezana uz različita statusna obilježja nerijetko rezultiraju nejednakostima¹ u evaluaciji, alokaciji šansi ili distribuciji nagrada. Rasna segregacija i ideologija *machisma* primjeri su koji uključuju sve tri dimenzije diskriminiranja. Negativna očekivanja i odgovarajuće ponašanje imaju i povratno djelovanje koje, zapravo, održava postojeće stanje stvari paradoksalno ga potkrijepljujući (Stewart, 1988; Webster & Foschi, 1988).

Uzmimo za primjer odnose među spolovima (Wagner, 1988). U mješovitom društvu muškarci u pravilu dominiraju diskusijom. Žene govore rjeđe i kraće, a govornici ih suprotnog spola češće prekidaju. Takva društvena situacija, koja se (danas većim dijelom prešutno) temelji na predodžbi da muškarci imaju "više toga za reći" jer su intelektualno superiorni, podrazumijeva snažan pritisak konformiranja pri čemu žene dobrovoljno prihvaćaju "šutnju"².

* Autori se zahvaljuju profesoru M. Websteru na podršci i savjetima te kolegi Krešimiru Kufrinu na kritičkom čitanju. Zahvale upućujemo i kolegici Sandi Franković koja je obavila velik dio posla na "terenu"; bez nje ovo istraživanje ne bi bilo moguće.

¹ Čak i refleksnim...

² U tom svjetlu, stereotip o brbljivosti žena biti će i sofisticirano sredstvo očuvanja postojećeg monopola.

Žena koja u mješovitom društvu malo govori smanjuje rizik negativne reputacije ("ponaša se kao muškarac... uvijek mora imati zadnju riječ") ili naprosto izbjegava psihičku neugodu koja podrazumijeva mogućnost sukoba oko monopola na raspravu³. Na taj način, mnogi će muškarci takvo "obzirno", strateško ponašanje uzeti potvrdom ne samo slobodnog izbora žene (da tek marginalno sudjeluje u razgovoru) već i "prirodnim" dokazom ženske inferiornosti⁴.

Ako, dakle, osobna (društveno kodirana) obilježja bitno utječu na iniciranje, strukturiranje i ishod interakcija, znači li to da bi i seksualna orijentacija mogla djelovati kao statusna karakteristika? I javno i privatno naglašena važnost seksualnosti u suvremenim društvima (Turner & Rubinson, 1993) upućuje na neizbježnost društvenog kodiranja seksualnosti i pripadajućih očekivanja. Ona su, uostalom, i povijesno iscrtana - od Campanelle i Fouriera, puritanaca i viktorijanaca, sve do W. Reicha i američkih neokonzervativaca - kao pokušaj uspostavljanja uspješne organizacije života u zajednici.

U tom kontekstu, homoseksualna orijentacija najčešće izaziva negativnu evaluaciju, a nerijetko i stigmatizaciju⁵. Dok sociološke ankete ukazuju na rašireno nepovjerenje i distanciju prema osobama homoseksualne orijentacije (Štulhofer, 1996.), novinski izvještaji upozoravaju kako je nasilje nad homoseksualnim osobama vid adolescentske "zabave" (Moore, 1995). Pitanje na koje u ovome radu nastojimo odgovoriti prethodi i uvjetuje takve reakcije. Na koji način poznavanje seksualne orijentacije neke osobe utječe na naše ponašanje prema njoj? Kao što sljedeći odjeljak pokazuje, u traženju odgovora koristimo modelski pristup društvenoj evaluaciji seksualnih orijentacija predložen unutar razgranate sociološke teorije statusne generalizacije.

Teorijski model

Statusne osobine utječu na strukturiranje većine društvenih interakcija. Odnosi između profesora i studenta, majke i kćeri, medijski eksponirane osobe i prodavačice u dućanu, osobe iznimne ljepote i one čiji je izgled neupamtljiv bitno su određeni razlikama u njihovom statusu. Društveno kodificirane predodžbe o statusu aktera X temelj su očekivanja vezanih uz njegovo/njezino ponašanje. Središnji zadatak **teorije statusnih obilježja i društvenih očekivanja** (TSODO; *status characteristics and expectation states theory*) jest objasniti "kako i pod kojim uvjetima status organizira društvene interakcije" (Wagner & Berger, 1993:23)⁶. Drugim riječima, TSODO nastoji rastumačiti *proces statusnog organiziranja*, koji povezuje inicijalne razlike u statusu i očekivanja koje Alter vezuje uz ponašanje Ega.

Na individualnoj razini statusno se organiziranje manifestira kao **statusna generalizacija**, sociopsihološki proces kojim X-ov statusni profil utječe na emotivne, kognitivne i bihevioralne reakcije Y-a (Webster & Foschi, 1988); usp. sliku 1. Prema TSODO, statusne razlike počivaju na *specifičnim i difuznim statusnim obilježjima*. Prva djeluju isključivo u specifičnim situacijama, druga su općenita i utječu na očekivanja u raznorodnim društvenim situacijama. Vještina pobjeivanja ili znanje programiranja primjeri su specifičnog, a spol, rasa ili dob primjeri difuznog obilježja, jer djeluju konzistentno u većini društvenih situacija.

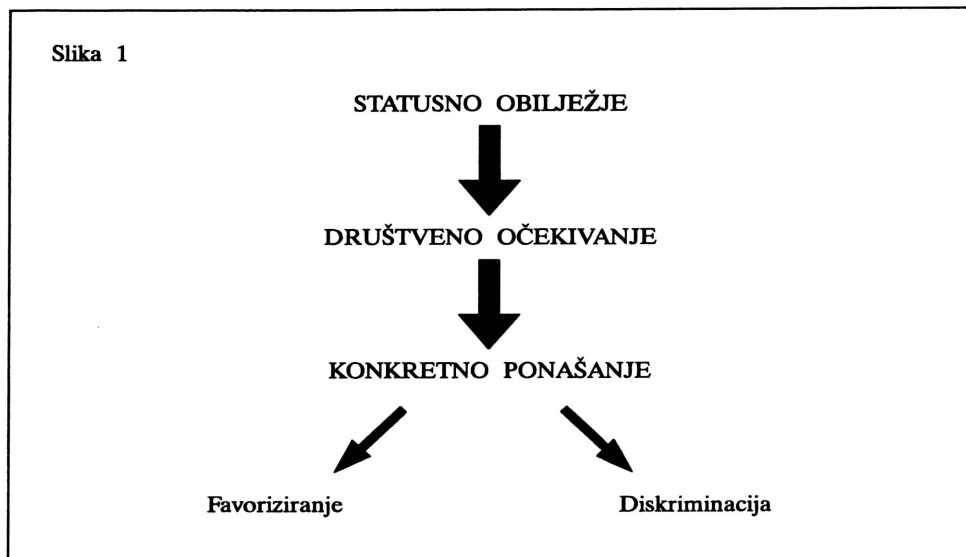
Da bismo neku društveno raspoznatljivu individualnu osobinu mogli nazvati *difuznim statusnim obilježjem*, ona mora zadovoljavati sljedeće uvjete:

³ Prema teoriji statusne generalizacije, akter čiji je status inferioran mora se izboriti za društvenu *irelevantnost* vlastitih statusnih obilježja, što podrazumijeva osobne troškove - tzv. "teret dokazivanja" (*burden of proof*).

⁴ Ovdje, dakako, ne tvrdimo da se govorne nejednakosti ne smanjuju, već samo to da su još uvijek opazljive, osobito među starijim generacijama.

⁵ Za raspravu o homofobiji kao jednom od uzroka stigmatizacije osoba muške homoseksualne orijentacije usp. Lehn (1989).

Slika 1

(A) Mora imati barem dva "lice", to jest mora uključivati dvije različite društvene procjene (dobro/loše, superiorno/inferiorno, prestižno/marginalno i sl.);

(B) Svako njezino "lice" (dimenzija) mora biti popraćeno društvenim očekivanjem vezanim uz *specifično djelovanje* nositelja osobine;

(C) Svaka dimenzija mora biti popraćena društvenim očekivanjem vezanim uz *općenito djelovanje* nositelja.

Naša je pretpostavka da je *seksualna orijentacija difuzno statusno obilježje*. Ona, naime, posjeduje (pojednostavljeno govoreći) dvije dimenzije - heteroseksualnu i homoseksualnu - koje su u pravilu dijametralno suprotno ocijenjene (A). Heteroseksualno je "lice" tako "normalno", "prirodno" i poželjno, a homoseksualno "bolesno", "neprirodno" i odbojno. Također, očekivanja vezana uz specifični učinak osoba homoseksualne orijentacije poglavito su negativnija od onih koja se vezuju uz heteroseksualne osobe (B). Sportske sposobnosti pripisuju se, primjerice, "pravim" (heteroseksualnim) muškarcima, a odriču "feminiziranim" osobama muških homoseksualnih preferencija. Naposljetku, uz seksualnu se orijentaciju - slično spolnim obilježjima - vezuju i raznorodna očekivanja općeg učinka (C). Homoseksualnim se osobama nerijetko pripisuju negativne osobine (pomanjkanje lojalnosti, erotska fiksacija, agresivnost, neemotivnost, intelektualna inferiornost i sl.) koje nisu vezane uz neku specifičnu situaciju, već se odnose (primjenjive su) na cjelinu životne svakidašnjice.

Želeći empirijski testirati našu polaznu pretpostavku o seksualnoj orijentaciji kao difuznom statusnom obilježju, što bi omogućilo novo teorijsko koncipiranje seksualne diskriminacije, početkom 1996. godine proveli smo istraživanje detaljno opisano u sljedećem odjeljku.

Empirijski dizajn

Zamislite situaciju u kojoj Z treba donijeti određene zaključke o dvjema nepoznatim osobama, X-u i Y-u. Pretpostavimo da o svakoj od njih Z ima samo jednu informaciju: poznat joj je njihov profesionalni status. TSODO predviđa da će Z pretpostaviti osobu X osobi Y ako je profesionalni status osobe X (liječnik) viši od onog osobe Y (kuhar). No, pretpostavimo da

Z ima dvije informacije o X-u i Y-u. Poznat joj je ne samo njihov profesionalni status već i seksualna orijentacija. Kakva modelska predviđanja izvire iz ove situacije? Prema TSODO, poklapanje dva društveno poželjna (ili nepoželjna) obilježja čini **konzistentni**, a kombinacija poželjnog i nepoželjnog obilježja **inkonzistentni status** (Wagner & Berger, 1993). Vraćajući se hipotetskoj situaciji, Z će - zbog *efekta agregacije* statusnih obilježja - još izraženije preferirati osobu X (heteroseksualni liječnik) osobi Y (homoseksualni kuhar). U suprotnom slučaju, u situaciji obilježenoj inkonzistentnim statusima (X je heteroseksualni kuhar, a Y liječnik homoseksualnih preferencija), teorija predviđa *efekt kombinacije* statusnih obilježja (Wagner & Berger, 1993.).

Eksperimentalno variranje konzistentnih i inkonzistentnih statusa omogućuju mjerenje *relativne važnosti* različitih statusnih obilježja, to jest intenziteta pozitivnog ili negativnog društvenog kodiranja i pripadajućih očekivanja (evaluacija). Također, ono otvara mogućnost kontrole ispitaničova konformiranja pretpostavljenim očekivanjima ispitivača, što je osobito važno u istraživanjima osjetljivih tema kao što je seksualnost. Jednostavnije rečeno, ispitanici mogu biti skloni "liberalnoj" samoprezentaciji koja se odražava u jednakom procjenjivanju osoba različite seksualne orijentacije. No, je li to doista njihov stav moguće je ustanoviti zaobilazno, primjerice kombiniranjem seksualne orijentacije s drugim obilježjem za koje smo prethodno pokazali da izaziva statusnu generalizaciju.

Istraživanje je osmišljeno na način da su ispitanicima ponudene kratke priče (vinjete) o osobama X i Y⁷. Nakon toga, ispitanici su zamoljeni da ispune upitnik čija su pitanja usmjerena na otkrivanje očekivanja vezanih uz osobe X i Y. U prvoj su studiji X i Y muškog, a u drugoj ženskog spola. Obje studije sadrže po četiri situacije (upitnik je isti za sve situacije). Svakom je ispitaniku/ispitanici ponuđen par vinjeta vezanih uz *jednu* specifičnu situaciju.

1. Studija - Osobe X i Y su muškog spola

Situacija A - Ispitanici raspolažu samo s informacijom o seksualnoj orijentaciji osoba X i Y; X = osoba heteroseksualne orijentacije, Y = osoba homoseksualne orijentacije;

Situacija B - Ispitanici raspolažu samo s informacijom o profesionalnom statusu osoba X i Y; X = radarski stručnjak, Y = kuhar (oboje su zaposlena u Službi spašavanja na moru);

Situacija C - Ispitanici raspolažu s informacijama o seksualnoj orijentaciji i profesionalnom statusu osoba X i Y, statusi su konzistentni; X = radarski stručnjak heteroseksualne orijentacije, Y = kuhar homoseksualne orijentacije;

Situacija D - Ispitanici raspolažu s informacijama o seksualnoj orijentaciji i profesionalnom statusu osoba X i Y, statusi su inkonzistentni; X = kuhar heteroseksualne orijentacije, Y = radarski stručnjak homoseksualne orijentacije.

2. Studija - Osobe X i Y su ženskog spola

Situacije su istovrsne kao i u prvoj studiji. Jedina je razlika u konkretnim profesionalnim statusima. Umjesto radarskog stručnjaka i kuhara u upitnik smo uveli prevoditeljicu u Odjelu za međunarodne veze i čistačicu, obje navodno zaposlene u HPT.

⁷ Primjerice, vinjete o osobama X i Y u *situaciji A* glase:

"Damir M. je iz Čakovca. Trenutno radi kao radarski stručnjak u Službi za spašavanje (Odjel nesreće na moru). Nakon završetka studija elektrotehnike i odsluženja vojnog roka Damir se zaposlio u jednoj privatnoj firmi. Prije dvije godine promijenio je posao i zaposlio se u Službi za spašavanje. Rođen je 5. listopada 1960. godine, visok je 186 cm. Nije oženjen. Nitko od suradnika nema primjedbi na Damirov rad i ponašanje na poslu."

"Marko H. je iz Rijeke. Kuhar je u spomenutoj Službi za spašavanje. Ondje se zaposlio 1987. godine, nakon mature i odsluženog vojnog roka. Planira ostati na tom radnom mjestu. Markov karton u kadrovskoj službi ne sadrži nikakve prekršaje radne discipline. Neoženjen je. Rođen je 2. veljače 1969. godine. Visok je 183 cm, a težak 78 kg."

Anketna pitanja uključivala su procjenu inteligencije X i Y, njihove snalažljivosti, držanja u ispitaniku važnim životnim situacijama, uspjeha u srednjoj školi, fizičkih sposobnosti i stručnog znanja. Posljednje dvije varijable mjerile su ispitanikovu procjenu poželjnosti neformalnog kontakta (iniciranje razgovora) i prijateljstva s osobama X i Y. Odgovarajući na pitanja ispitanici su koristili skalu od sedam stupnjeva. Primjerice, u pitanju "Kako procjenjujete inteligenciju osoba X i Y?" 1. je označeno kao "osoba X je mnogo inteligentnija od osobe Y", 2. "osoba X je inteligentnija od Y", 3. "osoba X je neznatno inteligentnija...", 4. "X i Y su posve jednako inteligentne osobe", 5. "osoba Y je neznatno inteligentnija od X" itd. Manja vrijednost na skali uvijek označava "preferiranje" osobe X.

Varijable su u narednom koraku kondenzirane u *indeks očekivanja i skalu poželjnosti*. Prva mjera jest prosječna vrijednost na 4 varijable koje mjere ispitanikovo očekivanje učinka osoba X i Y u različitim situacijama (inteligencija, snalažljivost, držanje... i školski uspjeh); Cronbachov alfa = .72)⁸. Indeks očekivanja iskazuje, dakle, intenzitet statusnog generaliziranja određenog obilježja. Što su vrijednosti bliže graničnim (1,7), intenzitet je veći. Skala poželjnosti, koja uključuje varijable "započeti razgovor" i "imati za prijatelja" (korelacija među varijablama jest .80* /SAD/, odnosno .76* /HR/, p = .001*), mjeri pak intenzitet (i smjer) evaluacije osoba X i Y.

Uzorak (N = 148, 75_♀ / 73_♂, prosječna starost 20.6 godina) podijeljen u četiri podskupine sačinjavali su studentice i studenti prve, druge i treće godine Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Ispitanici su dobili detaljne usmene instrukcije koje su ponovljene i u uvodnom dijelu upitnika.

Imajući u vidu da vrijednost 4 označava podjednaku evaluaciju osoba X i Y, naše su hipoteze formulirane na sljedeći način:

H1 - U situaciji A, u kojoj je poznata samo seksualna orijentacija osoba X i Y prosječna će vrijednost indeksa očekivanja biti manja od 4; ispitanici će, slijedeći ustaljena društvena očekivanja, favorizirati heteroseksualnu osobu;

H2 - U situaciji B, u kojoj je poznat samo profesionalni status osoba X i Y prosječna će vrijednost indeksa očekivanja biti manja od 4; ispitanici će favorizirati osobu prestižnijeg zanimanja;

H3 - U situaciji C (konzistentni statusi), prosječna će vrijednost indeksa očekivanja - zbog efekta agregacije - biti manja od vrijednosti iskazanih u situacijama A i B;

H4 - U situaciji D (inkonzistentni statusi), prosječna će vrijednost indeksa očekivanja - zbog efekta kombinacije - biti veća od vrijednosti iskazane u situaciji A.

Peta i šesta hipoteza upućuju na eventualne spolne razlike u procesu statusnog generaliziranja i to osobito u njezinom evaluativnom aspektu:

H5 - Ispitanici će iskazivati intenzivniju evaluaciju seksualne orijentacije ako su zadane osobe X i Y njihova spola. Objašnjenje je jednostavno: ispitanici, za koje je plauzibilno pretpostaviti da su velikom većinom heteroseksualne orijentacije (Laumann et al., 1994), nastojat će se "distancirati" od osobe čiju seksualnu orijentaciju mogu doživjeti kao ugrožavanje vlastitog seksualnog integriteta.

H6 - Ispitanici će iskazivati intenzivniju evaluaciju seksualne orijentacije ako su zadane osobe X i Y muškog spola. Kao što pokazuju istraživanja o stereotipiziranju (Herek, 1994), negativna je evaluacija izraženija kada je riječ o muškim osobama homoseksualne orijentacije⁹.

H7 - Evaluacija seksualne orijentacije bit će manje izražena u odgovorima studentica. Budući da su žene i same izravno i/ili neizravno diskriminirane u različitim područjima društvenog života, možemo očekivati da će iskazivati (prešutnu) solidarnost s onima koji su u sličnom položaju.

⁸ Faktorska analiza ukazuje na *jednodimenzionalnost* indeksa očekivanja.

⁹ Moguća su brojna objašnjenja. Homoseksualni muškarci ugrožavaju vrijednosti na kojima počiva patrijarhalna struktura moći; oni su bolje organizirani i stoga društveno uočljiviji od homoseksualnih osoba ženskog spola; ženski homoseksualni odnos prihvatljiviji je zbog svoje prisutnosti u muškim seksualnim fantazijama itd.

U zaključku prvog izvještaja, Webster i Hysom (1995:7) upućuju na mogućnost da je statusno generaliziranje seksualne orijentacije kulturno specifična pojava:

Sljedeće potencijalno vrijedno istraživanje bilo bi ispitati da li Europljani i Amerikanci podjednako statusno generaliziraju seksualnu orijentaciju. Nekoliko je autora upozorilo da su Europljanima mnoge seksualne manifestacije bitno manje neobične... Moglo bi se, primjerice, pokazati da seksualna orijentacija ili nije statusno obilježje u nekim europskim populacijama ili je pak njezin efekt pri strukturiranju interakcije bitno slabiji no u našem, američkom uzorku.

Naša studija nastoji odgovoriti i na to pitanje¹⁰. Za razliku od Webstera i Hysoma, skloniji smo suprotnom rezultatu. Imajući, naime, u vidu snažnu društvenu i medijsku prisutnost osoba homoseksualne orijentacije u suvremenom američkom društvu, osobito izraženu kroz djelovanje pokreta za zaštitu prava homoseksualaca, može se pretpostaviti kako će upravo američki studenti biti manje skloni statusnom generaliziranju seksualne orijentacije¹¹.

Naredni odjeljak prikazuje usporedne rezultate hrvatske i američke studije, provedene tijekom 1995. i 1996. godine na uzorku od 818 studentica i studenata University of North Carolina at Charlotte te San Francisco State University (Murray, Hysom & Fullmer, 1996).

Rezultati

Tablica 1 prikazuje vrijednosti *indeksa očekivanja* u prvoj (X i Y su muškog spola /MIO/) i drugoj studiji (X i Y su ženskog spola /ŽIO/). Usporedno su prikazani rezultati hrvatskog i američkog istraživanja.

Tablica 1	MIO		ŽIO	
	HR	US	HR	US
Situacija A (profesija) x = heteroseks. osoba y = homoseks. osoba	3.70	3.82	3.99	3.90
Situacija B (seks. orijentac.) x = stručnjak y = kuhar/čistačica	2.92	3.08	2.86	2.96
Situacija C (konzist. statusi) x = heteroseks. stručnjak y = homoseks. kuhar/čist.	2.99	2.99	2.42	2.99
Situacija D (inkonzist. st.) x = homoseks. kuhar/čist. y = heteroseks. stručnjak	3.38	4.92	2.74	5.06

Prve dvije hipoteze potvrđene su u sve četiri studije iz čega se može zaključiti kako je seksualna orijentacija doista difuzno statusno obilježje (Sit. A), no slabijeg generalizacijskog potencijala od profesionalnog statusa (Sit. B)¹².

¹⁰ Dakako, za definitivan bi odgovor isto istraživanje valjalo provesti u različitim europskim sredinama.

¹¹ Svijest o potrebi dokidanja heteroseksualnog centrizma u SAD sve se više probija i izvan akademskih zajednica, u kojima je kolegij *Gay and Lesbian Studies* sve prisutniji. Tako, primjerice, u vrlo popularnoj TV-seriji za mladež (*Melrose Place*) jedan od glavnih likova otvoreno iskazuje svoje homoseksualne preferencije i zbog toga postaje objektom i diskriminacije na poslu i uličnog nasilja. O društvenoj "vidljivosti" homoseksualnosti svjedoči i četvrt u San Franciscu (Castro Street) koju mnogi drže "homoseksualnom prijestolnicom svijeta" te tradicionalna "Gay Parade" u New Yorku.

¹² Razlike između situacija A i B statistički su značajne i u američkim i našim studijama (MIO - t = 4.27, DF = 74, p < .001; ŽIO - t = 4.84, DF = 63.41, p < .001).

Treća hipoteza, koja ističe efekt agregacije, tek je djelomično potvrđena. Statistički su značajne, naime, isključivo razlike između situacije A i C ($p < .001$), što vrijedi i za američko istraživanje (usp. Webster, Hysom & Fullmer, 1996:14). Premda efekt agregacije valja dodatno istražiti, rezultati oba istraživanja ukazuju na manju značajnost seksualne orijentacije kao statusnog obilježja u odnosu na profesiju. Dodavanje profesionalnog statusa "fiksiranoj" seksualnoj orijentaciji (Sit. A ® C) proizvodi značajnu razliku u intenzitetu statusne generalizacije, što nije slučaj s obrnutim postupkom (Sit. B ® C).

Četvrta hipoteza, koja naglašava efekt kombinacije, razlikuje američko i hrvatsko istraživanje. Naše je studije, naime, ne potvrđuju. Razlog tome ne može biti neujednačenost generalizacijskih potencijala seksualne orijentacije i profesije - zbog čega efekt kombinacije biva zamijenjen *postupkom eliminacije* manje značajnog obilježja (što TSODO predviđa kao mogućnost; Wagner & Berger, 1993) - budući da je ona naglašenija u američkom uzorku. Moguće tumačenje bi-kulturne razlike u situaciji D upućuje na veću sklonost naših studenata "liberalnoj" prezentaciji, koju na temelju postojećih podataka ne možemo objasniti.

U svakom slučaju, rezultati situacije D dodatno potvrđuju difuzni statusni karakter seksualne orijentacije¹³. Kada bi se očekivanja naših ispitanika temeljila isključivo na profesionalnom statusu osoba X i Y, prosječna bi vrijednost na indeksu očekivanja bila veća od 4!

Jedan od zaključaka američkog istraživanja jest kako "muški ispitanici iskazuju snažniju statusnu generalizaciju seksualne orijentacije" (Webster, Hysom & Fullmer, 1996:18) kada su X i Y muškog spola. U drugoj studiji, u kojoj su X i Y ženskog spola, autori nisu našli nikakve razlike izazvane spolom ispitanika. Vrijedi li isto i za naše ispitanike? Prema *sedmoj hipotezi*, studentice će u obje studije (PM i PŽ) u situaciji A imati veći rezultat na skali poželjnosti od studenata, što ukazuje na manji intenzitet evaluacije (slabije izraženo preferiranje heteroseksualne osobe). Kao i u američkom istraživanju, hipoteza je potvrđena samo u prvoj studiji (usp. tablicu 2)¹⁴; $t = 2.15$, $DF = 34$, $p < .04$. Kada su osobe X i Y ženskog spola, studentice iskazuju čak nešto snažniji intenzitet evaluacije od studenata ($t = -3.04$, $DF = 34$, $p = .005$).

Tablica 2

	PM		PŽ	
	Ispitanice	Ispitanici	Ispitanice	Ispitanici
Situacija A	3.94	3.03	3.08	4.50
Situacija B	4.00	4.02	3.30	3.23
Situacija C	3.42	3.00	2.36	3.75
Situacija D	3.68	4.63	3.74	3.34

Valja uočiti kako takav rezultat u potpunosti potvrđuje *petu hipotezu*, prema kojoj je evaluacija intenzivnija ako su osobe X i Y istog spola kao i ispitanik/ispitanica¹⁵. U situaciji A spol osoba X i Y statistički značajno utječe na spolne razlike u intenzitetu evaluacije. Posljednja preostala hipoteza (H6) predviđa da će evaluacija seksualne orijentacije biti intenzivnija u 1. studiji, gdje su X i Y muškog spola. Drugim riječima, očekujemo da će u situaciji A prosječni rezultat u prvoj (PM) biti manji od onog u drugoj studiji (PŽ). Premda je očekivanje potvrđeno, PM (3.49) < PŽ (3.76), razlika u evaluaciji ("poželjnosti") nije statistički značajna¹⁶. No, testiramo li istu hipotezu indeksom očekivanja, metrijski pouzdanijim od skale

¹³ Dakako, rečeno vrijedi samo za hrvatski uzorak.

¹⁴ PM = X i Y su muškog spola (1. studija); PŽ = X i Y su ženskog spola (2. studija).

¹⁵ Operacionalno iskazano, hipoteza 5 predviđa da će u 1. studiji veći rezultat (manja evaluacija!) imati studentice, a u 2. studiji studenti.

¹⁶ Testiranje značajnosti razlike provedeno je *sign* testom; p (2-tailed) = .47.

poželjnosti, razlika je ne samo u očekivanom smjeru - MIO (3.70) < ŽIO (3.99) - već i statistički značajna (2-tailed $p = .01$).

Dosadašnja rasprava pruža odgovor na pitanje o kulturnoj specifičnosti statusnog generaliziranja seksualne orijentacije. Rezultati američke i hrvatske studije pokazuju iznenađujuće malo razlika (usp. tablicu 1). *I za naše i za američke studente seksualna je orijentacija difuzno statusno obilježje*. I jedni i drugi jednako je intenzivno generaliziraju (usp. situaciju A), što opovrgava i naše i Websterovo očekivanje¹⁷. Jedina statistički značajna razlika (usp. situaciju s inkonzistentnim statusima /D/) ukazuje na veću važnost profesionalnog statusa u SAD, što se čini logičnim kako s obzirom na američku tradiciju individualizma i tamošnju raširenost meritokratskog ideala tako i s obzirom na domaće naslijeđe tzv. egalitarnog sindroma (Županov, 1977).

Zaključak

Cilj našeg istraživanja bio je istražiti kako ispitanici formiraju očekivanja o drugim akterima na temelju informacije o njihovim seksualnim preferencijama. Pretpostavili smo da je seksualna orijentacija difuzno statusno obilježje, što su rezultati našeg istraživanja i potvrdili¹⁸. Bez obzira na metodološka ograničenja - nereprezentativnost i specifičnu strukturu uzorka¹⁹ te štire vinjete - uvid koje istraživanje pruža značajan je barem zbog dva razloga. Prvo, razumijevanje procesa statusne generalizacije pomaže u razumijevanju društvenog značenja seksualnosti te omogućuje teorijsko koncipiranje društvene diskriminacije osoba homoseksualnih preferencija²⁰. Može se očekivati, primjerice, da će homoseksualna osoba morati češće dokazivati svoju profesionalnu kompetenciju, što znači da društvo postavlja više prepreka njezinom/njegovom postignuću. Drugo, teorija statusnih obilježja i društvenog očekivanja izravno pomaže razvijanju intervencijskih strategija koje nastoje ublažiti efekt generaliziranja (Webster & Foschi, 1988).

Sljedeći važan nalaz našeg istraživanja jest nepostojanje razlika u statusnom generaliziranju seksualne orijentacije između američkih i hrvatskih studenata. Kako to objasniti? Prostor i struktura podataka dopuštaju samo grubi ocrt alternativnih objašnjenja. Jedno ističe da je seksualna orijentacija *kulturno robustna* statusna dimenzija koja se u modernim društvima iskazuje podjednakim intenzitetom. Drugo objašnjenje naglašava da su oba istraživanja provedena na studentskim populacijama za koje je plauzibilno pretpostaviti da se, kao mlade urbane elite, kroskulturno najmanje razlikuju.

U zaključku želimo ukratko raspraviti situaciju u našoj struci o društvenim aspektima seksualnosti. Osim medicinskog diskursa (često prerađenog u pop-psihologiju) i žurnalističkih, metodološki bitno ograničenih, empirijskih studija, u Hrvatskoj nije zamjetno ni fragmentarno

¹⁷ Webster i Hysom (1995:7) pretpostavili su da će Europljani, zbog ležernijeg stava prema seksualnosti, biti manje skloni generalizaciji seksualne orijentacije. Mi smo, pak, iznijeli suprotno očekivanje koje se poziva na: (a) veću osjetljivost američke javnosti i medija na diskriminiranje osoba homoseksualne orijentacije te (b) veću prisutnost homoseksualnosti u američkoj svakidašnjici i popularnoj kulturi.

¹⁸ Pozitivan empirijski odgovor na pitanje je li seksualna orijentacija difuzno statusno obilježje nužno upućuje na jedno drugo, barem jednako važno pitanje: zašto je i kako seksualna orijentacija uopće postala predmetom statusne generalizacije? Prema jednom objašnjenju, aktori opažaju nejednakosti u alokaciji resursa (npr. nejednake plaće muškaraca i žena koji obavljaju isti posao) i nastoje ih osmisliti: "muškarci sigurno bolje obavljaju posao od žena". Problem s tim tumačenjem jest da propušta objasniti kako je uopće došlo do nejednakog nagradivanja, to jest zašto bi trebalo *a priori* pretpostaviti da je statusna generalizacija posljedica spolnih nejednakosti, a ne možda njezin uzrok.

¹⁹ Naš je uzorak dvostruko ograničavajući - kako u odnosu na ne-studentsku populaciju (jesu li, primjerice, advokati i tudari skloniji slabijoj, odnosno snažnijoj generalizaciji seksualne orijentacije?), tako i s obzirom na studente drugih fakulteta (jesu li studenti strojarstva i medicine skloni snažnijoj, odnosno slabijoj generalizaciji?).

²⁰ Društveno je značenje seksualne orijentacije neodvojivo od strukturiranja društvenih razmjena, a time i sustavnih nejednakosti.

bavljenje spolnim aspektima društvenog života. Premda ni američkim sociolozima bavljenje seksualnošću ne olakšava statusno napredovanje, a još manje financijsku potporu (Abramson, 1990), tamošnja je istraživačka praksa kontinuirana i pokazuje jasne znakove napretka (Laumann et al., 1994). Slično vrijedi i za većinu zapadnoeuropskih socioloških zajednica (usp. Parker i Gagnon, 1995). U tom se smislu čini potrebnim ukratko raspraviti nedostatak interesa za sociologiju seksualnosti u Hrvatskoj.

Ne zanemarujući činjenicu da je stavove o seksualnosti i samo seksualno ponašanje teško mjeriti zbog naglašene društvene osjetljivosti, ograničenosti pamćenja i drugih razloga, a niti raširenu akademsku predrasudu da bavljenje seksualnošću nije ozbiljan posao (te mu se stoga odriče znanstveni dignitet), čini se da se nepostojanje relevantnih socioloških rasprava može uzeti jednim od znakova relativno slabe razvijenosti naše sociologije. Kao što je poznato (usp. Šporer, 1990), jedan od kriterija razvijenosti znanstvene discipline jest brojnost i razvijenost njezinih subspecializacija. Dakako, razvijanje sociologije seksualnosti nikada nije neovisno o društvenoj stvarnosti, to jest ideološkim konstruktima - poglavito vezanim uz spolne uloge, reprodukciju, obiteljsku zajednicu i odgoj mladeži - i dominantnim moralnim sklopovima. U tom smislu, primjetna tendencija retradicionalizacije hrvatskog društva bitno sužava prostor ionako okašnjelom zasnivanju sociologije seksualnosti.

Zašto bi uopće bilo potrebno razvijati istraživački interes za društvene aspekte seksualnosti? Odgovor uključuje nekoliko dimenzija. Bez odgovarajućih istraživanja politika je prevencije i redukcije društvenih problema vezanih uz seksualnost (SIDA, seksualno nasilje i zlostavljanje, maloljetnička trudnoća, seksualno uznemiravanje na radnom mjestu i latentna diskriminacija osoba ne-heteroseksualne orijentacije i sl.) posve nezamisliva. Suočavajući nas s dramatičnim intimnim i društvenim posljedicama, svaki od navedenih problema zahtijeva hitno angažiranje društvenih znanosti. Takvo angažiranje bi započelo sustavnim empirijskim istraživanjima i formiranjem baze podataka o seksualnom ponašanju različitih segmenata populacije te o društveno relevantnim vrijednostima i stavovima vezanim uz spolnost. Sljedeći korak predstavljala bi teorijska konceptualizacija društvenih aspekata seksualne prakse i odgovarajućih ideoloških konstrukcija. Skicirani bi istraživački program omogućio izradu strateških smjernica za redukciju navedenih problema, ali i potaknuo edukaciju koja je težišna točka svakog programa prevencije.

Što se same sociologije tiče, razvijanje ocrtanog istraživačkog programa čini se važnim zbog višestruke povezanosti seksualnosti i svakodnevnice organizacije društvenog života. S jedne strane, sociologija seksualnosti pribavlja materijal za izgradnju kompleksnijeg modela individualne akcije, a s druge, osvjetljava mehanizme društvene konstrukcije seksualnosti i njezinu institucionalnu uporabu. Seksualnost se tako razotkriva kao pozadina sustava društvenih uloga, zanemareni faktor unutargrupne i međugrupne dinamike, izvor običaja, vrijednosti i normi, ali i raznih oblika diskriminacije. S onu stranu biološke zadanosti, spolnost jest ekonomska kategorija, medijski lajtmotiv, politički ili religijski program, marketinški alat... - nikada samo tajna "koja prebiva unutar četiri zida".

LITERATURA

- Abramson, Paul R. (1990) "Sexual Science: Emerging Discipline or Oxymoron?" *Journal of Sex Research* 27(2):147-65.
- Berger, Joseph (1988) "Directions in Expectation States Research", in M. Webster & Foschi, M. /eds./ *Status Generalization: New Theory and Research*. Stanford: Stanford University Press.
- Herek, Gregory M. (1994) "Assessing Heterosexuals' Attitudes Toward Lesbians and Gay Men," in B. Greene & Herek, G.M. /eds./ *Lesbian and Gay Psychology*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Laumann, Edward O. et al. (1994) *The Social Construction of Sexuality*. Chicago: University of Chicago Press.

- Lehne, Gregory K. (1992) "Homophobia Among Men: Supporting and Defining the Male Role", in M.S. Kimmel & Messner, M.A. /eds./ *Men's Lives*. New York: MacMillan.
- Moore, Clive (1995) "Poofs in the Park." *Journal of Lesbian and Gay studies* 2(3):319-39.
- Parker, Richard G. & John H. Gagnon /eds./ (1995) *Conceiving Sexuality*. London: Routledge.
- Stewart, Penni (1988) "Women and Men in Groups: A Status Characteristics Approach to Interaction", in M. Webster & Foschi, M. /eds./ *Status Generalization: New Theory and Research*. Stanford: Stanford University Press.
- Šporer, Željka (1990) Karakteristike socioloških radova. *Revija za sociologiju* 21(3):437-54.
- Štulhofer, Aleksandar (1996) "Postmaterijalizam i seksualnost u Hrvatskoj" /Izlaganje na godišnjem skupu Hrvatskog sociološkog društva, Zagreb, 20. travanj/.
- Turner, Jeffrey S. & Laura Rubinson (1993) *Contemporary Human Sexuality*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Wagner, David G. (1988) "Gender Inequalities in Groups: A Situational Approach", in M. Webster & Foschi, M. /eds./ *Status Generalization: New Theory and Research*. Stanford: Stanford University Press.
- Wagner, David G. & Joseph Berger (1993) "Status Characteristics Theory: The Growth of a Program", in J. Berger & Zelditch, M. /eds./ *Theoretical Research Programs*. Stanford: Stanford University Press.
- Webster, Murray, Hysom, Stuart J. & Elise M. Fullmer (1996) "Sexual Orientation as Status" /Manuscript/.
- Webster, Murray & Stuart Hysom (1995) "Sexual Orientation, Status, and Social Cultures" /Paper delivered at the XXXII Congress of International Institute of Sociology, Trieste, July 7-9/.
- Webster, Murray & Martha Foschi (1988) "Overview of Status Generalization", in M. Webster & Foschi, M. /eds./ *Status Generalization: New Theory and Research*. Stanford: Stanford University Press.
- Županov, Josip (1977) *Sociologija i samoupravljanje*. Zagreb: Školska knjiga.

SEXUAL ORIENTATION AS A DIFFUSE STATUS CHARACTERISTICS: A BI-CULTURAL COMPARISON

ALEKSANDAR ŠTULHOFER
HANA FRANČETIĆ
University of Zagreb

Using the methodology developed by Webster, Hysom & Fullmer (1996) we test two claims: (a) that sexual orientation is a diffuse status characteristic, and (b) that status generalization of sexual orientation is not a culture-specific phenomenon. Data from 148 questionnaires completed by male and female students at the Faculty of Philosophy, University of Zagreb are compared to the US data. The results confirm both of our starting assumptions. In conclusion, the authors point out the need for the development of a sociology of sexuality research agenda in Croatian social sciences.